

ГАЙДЕГТЕРІВСЬКІ ВИТОКИ ПОСТМОДЕРНІСТСЬКИХ ОНТОЛОГІЙ СУБ'ЄКТА

Карпенко А. О.,
*старший викладач кафедри філософії,
соціально-політичних і правових наук ДВНЗ
«Донбаський державний педагогічний університет»*

Минуле століття було багатим на різноманітні онтології, в яких «розчинялися» ті або інші варіанти антропологій разом із відповідними концептуальними моделями суб'єкта. В категоріальній тріаді «буття-істина-суб'єкт», яка визначає вихідні координати будь-якого філософування, буття постало домінантою, витіснивши істину та суб'єкта в тінь метафізики, розмітивши їх в певному симптоматологічному лімбі підозри, сумніву та непевності як знаменники юрми центримів, похідних від неподоланної метафізики.

Тема суб'єкта охоплює цілий ряд категорій: самість, індивідуальність, сингулярність, тощо. У історико-філософському контексті суб'єкт ідіоматично прив'язаний до картезіанського Cogito і загалом до модерної філософії. Численні спроби подолати апорії суб'єкт-об'єктної матриці філософування від Спінози до постструктуралістів ставили тему суб'єкта в критично-негативний спосіб. Але критика не є запереченням. Тому актуальним для сучасної історико-філософської науки постає вирішення завдання реконструкції контекстів критики різноманітних концептуальних моделей суб'єкта (план історіографії); виявлення логічних моделей суб'єктивності та узагальнення відповідності сучасної теорії суб'єкта до логіки історії теорій суб'єкта.

Постмодерні онтології виходять з критики трансцендентального суб'єкта, але чи пропонують вони натомість власну антропологію, ось у чому полягає головне питання нашого дослідження.

Філософом, у творчості якого онтологічна домінанта і критика метафізичних теорій суб'єкта складають певний тематичний лейтмотив, є Мартін Гайдеггер. У своїх пошуках спочатку онтологічного, згодом – поетичного мислення Гайдеггер одразу натрапляє на фігуру модерного суб'єкта, похідну від руху забуття та згнічення питання буття. Гайдеггер однозначно ототожнює історію трансцендентального суб'єкта з еволюцією нігілізму. Він постійно підкреслює необхідність деструкції форм філософування, в яких простежується домінування суб'єктивізму. Постановка питання про

буття передбачає постійну боротьбу з похідними від метафізики суб'єктивності антропологічних і гуманістичних ідеологій. Осмислення буття виносить за дужки проблематику суб'єктивності.

Прагнення позбутися суб'єкта є глибинною інтенцією гайдеггерівського проекту, реалізація якої робить неможливою побудову цілісної етичної теорії. І не даремно саме етична сторона гайдеггерівської філософії постала об'єктом гострої критики та загальним місцем реконституювання нередукованої внутрішньої самосвідомості в каркас фундаментальної онтології. Тінь неможливості антропології та гуманізму, яку відкидає постать онтології, викликає занепокоєння і страх: Чи не є спроба подолання метафізики суб'єктивності, яка породжує немічну фігуру смертної людини водночас надмірною і реакційною? Наскільки можна відсторонитися від внутрішнього виміру досвіду, конституйованого відношенням до власної самості? Стереотипною є думка про надмірність деструктивності в проекті фундаментальної онтології елімінує беззаперечну індивідуальність того, хто мислить, вимір самореференційності мислення та свідомості.

На наш погляд, онтологічне мислення не так заперечує або елімінує проблематику суб'єктивності, як прагне викрити глибинні горизонти детермінації існування людини, а це з необхідністю передбачає критику конкретних концептуальних моделей суб'єктивності людини, метафізичної репрезентації суб'єкта. Симптоматичним для певних рефлексивних текстів є позірне, однозначне ставлення до дискурсу Гайдеггера, що породжує чисельні інверсії операцій екзистенціальної аналітики і фундаментальної онтології. В «Бутті та часі» Гайдеггер чітко експлікує антиципації таких інверсій.

Природа самості актуалізується Гайдеггером у аспекті екзистенції (смиловому модусі буття), а не в аспекті субстанціональності (модусі присутності, наявності). Філософ наполягає на тому, що тільки в екзистуванні Dasein є саме. У модусі екзистенції Dasein спонукається до самості. Згідно Гайдеггера, модерне відчуття суб'єктивності не може вичерпати ресурси детермінації самості в екстенсивному плані її смислу і не повинно служити єдиною моделлю в плані конструювання її форми. Навпаки, той факт, що у модерній формі людина «постає розпорядником, опікуном, ба навіть власником і володарем суб'єктивності» лише

виразніше окреслює відмінності між ними і відкриває простір для залучення інших можливостей детермінації сутності людини.

Тут проявляється відмінність між суб'єктивністю модерних традицій та ще не визначеною фігурою, про яку так наполегливо сповіщає Гайдеггер. Він відмовляється вбачати сутність буття людини в дослідженні універсальної людяності, людини взагалі, а наполягає на конкретні постановці: «Ким є ми самі?» знаменник «хто» контрапунктом відмічає наскрізну тему гайдеггерівської філософії. Топіка суб'єкта також прив'язана до тематики відповідальності буття людини стосовно буття як такого, питання про необхідність у існуванні людини як свідка даності буття, постійні вказівки на турботу та пильнування про істину буття як єдине покликання людини.

Від ідеї про Dasein як принципово має до міркувань про належність до події привласнення буття простежується думка про найближчу, найбільш властиву та свою якість людини, концептуалізація цієї думки віднаходить спосіб власного здійснення – деструкцію суб'єктивності, яка є нічим іншим як «подоланням перешкод» на шляху до глибинних сутнісних горизонтів буття людини. Згідно Гайдеггера, таке запитування про пізнання первісних фаз становлення свідомості, які визначають її оберненість до самої себе (автореклексивність). Суб'єкт демонтується, щоб відкрити доступ до його онтологічного базису. суб'єкт з першою темою, за якою екзистенціальна аналітика відкриває Dasein. І якщо мислення буття має йти всупереч суб'єктивності, якщо воно має наважитися на інтерпретаційне насилля, то ці обставини впливають із тієї герменевтичної ситуації, в якій Dasein завжди вже існує посеред певної зрозумілості речей. І форми такого стихійного, інерційного розуміння мають бути критично осмисленими в контексті експлікації смислових модусів індивідуального ества, формально означених зв'язкою «я є». Насилля герменевтичної деструкції, тим не менш, є конструктивним стосовно закритих для суб'єктивістських і антропологічних версій метафізичних категорій – людина як мисляча тварина, людина як чиста свідомість – онтологічних умов, які конституують існування людини. Увага до humanitas є постійним мотивом гайдеггерівської думки. Мислення буття як у формі фундаментальної онтології, так і в рефлексіях щодо Ereignis, принципово ґрунтується на спробах осягнути існування людини в його сутності.

Тему суб'єкта у філософії Гайдеггера репрезентовано в дискурсі про Dasein людини. Гайдеггер наголошує, що будь-яка онтологія, навіть найпримітивніша, із необхідністю оглядає Dasein. Там, де пробуджується філософія, у полі зору постає це суще, кожного разу з відмінним усвідомленням та баченням власної фундаментальної онтологічної функції.

Суб'єктивність постає тут не в якості моменту, який можна залишити осторонь, а в якості необхідного горизонту філософського запитування. Гайдеггер вбачає гомологічність в структурах модерного повороту до суб'єкта і власного повороту до Dasein як до локації питання про буття. Він визнає, що шлях, яким пішов Кант, повертаючи до суб'єкта, є єдино можливим і правильним.

В текстах періоду фундаментальної онтології питання стосувалося способу виявлення буття суб'єкта, в тій мірі, якою Dasein людини є місцем розуміння буття. Розробка такого способу вимагала онтологічного прояснення суб'єкта, тобто способу буття cogito.

В історичному спрямуванні план екзистенціальної аналітики можна пояснити наступним чином: Декарт, кому приписаний винахід cogito sum як точки відліку модерного запитування філософії, досліджував cogitare цього ego – у відомих межах. Водночас sum залишилося цілковито недослідженим, хоча воно й ставиться разом із cogito. Аналітика ставить онтологічне питання про буття цього sum. Лише після відповіді на це питання, постане відкритим для мислення спосіб буття цього cogitationes. Таким чином встановлюється розрізнення між суб'єктивізмом і онтологічною аналітикою суб'єкта як перешкодою на шляху постановки питання про буття і єдиною можливістю такої постановки.

Гайдеггер вважав, що в епоху модерну до людини ставляться як до суб'єкта у відповідності до певної негативної логіки, оскільки «людина є суб'єктом рівно настільки, наскільки вона не є Dasein». Історія цієї суб'єктивності йде від Декарта, який шукав абсолютний та непохитний засновок для мислення. Але, як ми вже зазначали, Гайдеггер не обмежується критикою картезіанського дискурсу. Суб'єктивність постає чимось на зразок «перекрученої» форми, у якій Dasein конститує відмінність між відношення до речей і відношенням до себе. Гайдеггер звертається до неологізму Subjektivität, задля деструкції теорій суб'єктивності.

Згідно Гайдеггера, суб'єктивізм полягає в поєднанні епітемологічної переваги суб'єкта з відсутністю онтологічного

дослідження його буття, характерного для модерної філософії. Модерна філософія, навіть якщо вона покладає суб'єкта як центр, норму та основу, не зважає на значення його буття і, відповідно приписує йому хибні категорії, які походять від християнської теми творіння і антично-середньовічної онтології природи. Конституювання первісності суб'єкта в модерній онтологічній традиції аж ніяк не означає того, що виявленим постав особливий спосіб його буття, а саме це і складає завдання екзистенціальної аналітики. Думка про те, що фігура суб'єкта є перешкодою на шляху постановки питання про буття в контексті цієї цитати набуває певної конкретизації щодо характеру подолання цієї перешкоди, яке визначається лише в якості онтологічного осмислення категорії суб'єкта, а не її однозначного запереченням. Більше того, проблема онтологічного визначення категорії суб'єкта посідає центральне місце в горизонті орієнтації екзистенціальної аналітики. На увагу заслуговує також той факт, що Гайдеггер констатує наскрізний характер теми суб'єкта в історії філософії, лише «загостреної» у декартівській версії. Розгляд проблеми існування людини є необхідним у постановці питання про буття.

Соціально-гуманітарні аспекти розвитку сучасного суспільства : матеріали Всеукраїнської наукової конференції викладачів, аспірантів, співробітників та студентів, м. Суми, 21-22 квітня 2014 р. / Відп. за вип. О.М. Сушкова. — Суми : СумДУ, 2014. — С. 227-232.